

APIE DARBĄ

Laimingi pavargę

Kaime praleista vaikystė ir dalis jaunystės, žemės darbai išugdė manyje gamtos ir gyvenimo ritmų, jų didžiųjų ciklų pojūtį. Gyvai prisimenu nuolat besikartojančius metų darbus, ruošimąsi jiems bei metines šventes, su kuriomis kažkas pasibaigdavo ir prasidėdavo iš naujo. Panašius dalykus patiriu rašydamas eilėraščius ar dirbdamas mėgstamą darbą.

Dirbantis ir sugebantis dirbti žmogus yra ramus. Ne kartą teko patirti tokių valandų net ir tada, kai darbas būdavo sunkus, nešvarus ar net nelaisvas. Didžiausias nuovargis gali būti džiugus, tapti dvasios ir kūno švente, jeigu darbas gerai ir laiku užbaigtas. Saulei leidžiantis, krentant rasai klausydavausi pabaigtuvių dainų lyg kokių laimės akimirklų. Didingas vakaras, didinga daina ir didingi, ramūs veidai. Dangus, visa gamta priima žmonių darbą...

Ar ne laimė būdavo nuvargusiems su tėvu grįžti žiemą iš miško su rąstais ir sėsti prie balto vakarienės stalo, pervargti ruošiantis egzaminams, griūti į žolę po treniruotės, patirti emocines perkrovas parašius tik kelias vykusias eilutes?

Tarp minėtų darbų nematau didelio skirtumo, ypač tada, kai rankos ir protas nebūna tuščias. Svarbu, ar jautėi tuos didžiuosius gamtos ir psichikos ritmus, ar tą akimirklą buvai susijęs su pasauliu, su žeme, su augalu, su kalba, ar tuo metu padarei viską, ką gali, sugebi ir moki.

Kai nieko nelieka, kai viskas beviltiška, dar yra darbas, kuris padeda išlikti ir apsaugoti asmenybę. Lietuvių tauta visų pirma išlikdavo dirbdama, kaip ir dainuodama. Sunkiausiais laikais karta kartai dirbdamos perteikia kultūrą, paveldą, papročius, kalbą. Nedirbant arba nieko nepadarant, nėra ir kalbos.

Pažinau pasaulį dviem būdais: protu ir rankomis, ir nesigailiu, kad daug laiko sugaišau talkindamas tėvams, sportuodamas, statydamas. Rankos vis nori ką nors veikti, o tai teikia daug džiaugsmo ir nuramina. Žmonės būna tvirtesni, labiau pasitiki savimi, jeigu, be savo specialybės, tarnybos, dar ką nors moka.

Negaliu griežtai atskirti protinio ir fizinio darbo: jie yra susiję, nors ir savaip, su pasaulio ir žmogaus galimybių pažinimu. Nežinau kur baigiasi viena ir prasideda kita. Svarbios mintys ir sumanymai kilo ne prie rašomojo stalo: dirbdamas esu suvokęs, kas iš karto neužrašoma, o rašydamas – kad minties pradžia yra kažkur Kalnujuose, gimtinėj, Paserbenčio laukuos.

Darbas yra protavimo būdas, kai į jį pasineriame visu kūnu, visais nervais, kai jaučiame medžiagą, jos virpesius, pulsavimą. Taip pulsuoja žodis kuriant, eilijuojant, deklamuojant, rašant išpažintį, sakant tiesą. Tokiomis didžiosiomis darbo ir kūrybos akimirkomis yra užmirštama nauda, negalvojama apie atlyginimą, įvertinimą, pagyrimą. Labai nustebau už pirmąjį išspausdintą eilėraščių gavęs honorarą: maniau, kad tai, ką patyriau rašydamas, ir yra didžiausias užmokestis...

Labai išmintingas atrodydavo tėvas, kai, iškalęs dalgį, minkštai, be garso, be skausmo pradalgėn guldydavo žolę, ko aš taip ir neišmokau. Kokie gražūs ir tikslūs yra moters, užmetančios staklėse siūlus, judesiai – taip grojama arfa. O vairuotojo, tapytojo, skulptoriaus judesiai... Ypač ta akimirka, kai kūno įtampa ir mintis pasiekia viršūnę, yra graži.

Daug dirbė arba dirbantys žmonės būna protingi. Tokie būdavo mūsų bemoksliai kaimiečiai – tie mažai kalbantys lietuvių klasikos išminčiai, žinoję Visatos, gamtos ir žmogaus sielos paslaptis, jas išpasakoję darbu, apeigomis, tikėjimais, tautosaka. Jų vienintelė knyga buvo delnai, išrašyti raukšlių rašmenimis. Dirbdami žemę, jie sukūrė ir paliko didžiausią lietuvių tautos kūrinį – etninę kultūrą.

Įsiklausykime, kaip žmogus dirba liaudies dainoj. Šalia jo yra saulė, dangus, medžiai, kalva, moteris, augalas. Ten jis niekada nebūna vienas, nes dirba su viskuo ir su visais net ir būdamas vienas. Išėjęs arti, savo daina jis pasiskelbdavo Visatai, Dievui, visai gamtai ir žmonėms. Dirbdamas K. Donelaičio būras, rodos, kartu yra ir Visatoje. Atsimenat, kokie gamtos vaizdai, koks dangus jį gaubia, lyg kartu jis būtų matomas ir iš viršaus.

Žmogus darbą laikė pasaulio kūrimo arba atkūrimo aktu. Pavasariais išleisdamas gyvulius, išeidamas arti, jis atkurdavo arba pradėdavo visą metinį folklorinės kultūros ciklą, iš naujo prisukdavo gyvenimo spyruoklę visiems metams. Todėl erdvė, kurioje žmogus gyveno ir dirbo, jam niekad nebuvo tuščia. Žymėdamas darbu

suvoktą erdvę, jis statė kryžius, koplytstulpius, eidavo prie jų giedoti, o į laukus – dainuoti.

Taip žmogus bendravo su Dievu, gamta, bendruomene, skelbė savo buvimą, nes ką nors dirbant, veikiant ištartas žodis buvo labai svarus. Todėl didelė nuodėmė buvo darbymetyje praeiti prožmogų nenukeliant kepurės, nepagarbinant, nenusilenkiant jo darbui taip, kaip praeinant pro koplytėles, kryžius, šventorius, šventųjų atvaizdus. Negalima buvo net darbinio gyvulio sumušti, kam nors piktą žodį pasakyti.

Nemokantys dirbti arba užsiimantys visokiais niekais, savo veikla kenkiantys niekad neturi poilsio, tiksliau – jo neįaučia, nesuvokia. Jie nežino nei darbo pradžios, nei pabaigos, visada pervargę ir pikti, nes neįaučia svarbiausių gamtos ir psichikos ritmų, vis kur nors nepataiko, sugadina, pradeda iš naujo. Ypač šitaip būna, kai dirbama tik paliepus, svetima valia. Mūsų seneliams, tėvams ir broliams okupaciniai režimai buvo įvedę įvairias prievoles, bausmes darbu, dėl to nustota jausti darbo šventumą. Jis tapo tik priemone išsimaitinti, slopinti alkį, užsidirbti, šiek tiek prasigyventi. Darbo poreikis buvo nusmukęs iki žemiausios ribos – fiziškai išlikti ir pratęsti gyvybę; jį nustota sieti su kultūra, kalba, net šeima.

Pačios prigimties mums yra įsakyta ką nors nuolat veikti. Ilgiau negalime išbūti nejudėję, neįmanoma, kad apie ką nors negalvotume, ko nors neprisimintume. Galva visą laiką dirba kaip bičių avilys, net ir tada, kada nenorime, kai bandome užmigti. Ar matėte, kaip negiedodamas ir nejudėdamas negali išbūti paukštis, žvėrelis, nors tai dažnai nesusiję nei su pavojumi, nei su maisto ieškojimu?

Tas judėjimas, noras krutinti, judinti, sakyti gali būti tuščias ir didžiai pavojingas, jeigu jis nesusijęs su kultūra, dorove, žinojimu, valia. Jauni žmonės kartais leidžia laiką kaip gyvulėliai – besibadydami, laužydami medelius, trypdami žolynus, leisdami iš burnos purvo ir pamazgų srautus. Jie krykštauja, bet – kokie pikti, nes be džiaugsmo. Jų protai ir kūnai lieka tušti.

Tik dirbdamas, veikdamas, protaudamas labiausiai jauti, kad esi gyvas, o tai – didžiausia dovana, duota tik vieną kartą.

APIE KŪRYBĄ

Poezija turi širdį

Esu girdėjęs, kad kūryba, poezija yra panašios į uždara paslaptinę rūmą, kad į ten sunku patekti be vedlio arba nepašauktiesiems, kad esą tik išrinktieji ten patenka ir kad tik jiems leista rinktis tai, kas ten kilnu ir gražu.

Nežinau, kas yra tikra poezija ir kas tasai rūmas, ką ir kaip, į jį patekus, išsirinkti. Poezija nėra ir parduotuvė, kurioje kiekvienas prisimatuoja pagal skonį, akių bei plaukų spalvą arba renkasi, kas pigiau. Poezija mus renkasi ir mus pati įsiveda į savo rūmą. Įžengiama į ten kartais netikėtai, vedliu gali būti vienintelis kūrinys, net ir seniai užmirštas, jeigu jis bus perskaitytas naujai ir netikėtai, tarsi praregint, atsiduriant už sakinių, žodžių – kaip peržengiant slenkstį. Lyg raištis nuo akių nukrenta...

Eilėraščiui perskaityti užtenka kelių minučių, tačiau jam suvokti reikia laiko, įsijautimo, nuolatinių grįžimų. Tai kelionė su eilėraščiu per gyvenimą, ir jis to gyvenimo prisipildo.

Manęs prašė, kad pakalbėčiau apie kūrybą, o aš štai samprotauju apie eilėraščius, jų suvokimą. Taip kalbu todėl, kad tarp suvokimo ir kūrybos nėra didelio skirtumo. Kas sugebėjo bent kartą tikrai įsijausti į literatūros kūrinį, tas jau žino, kas yra kūryba: joje nėra nieko daugiau, ko negalima būtų suvokti, pakartoti, atkurti. Jeigu sugebam skaityti susikaupę, jeigu suvokiame daugiau, negu pasakyta žodžiais, pakartojame rašytojo nueitą kelią, kūrinius papildome iš savo patyrimo, emocijų, minčių. Skaitydami trumpam tampame genijais, pabūname proto, jausmų ir sąmonės viršūnėse. Skaitymas – kaip kūryba – gali būti talentingas arba ne. Tik nuo tų pasiektų savo ar svetimų kūrybos viršūnių vėl leidžiamės į gyvenimo slėnius, į savo būstus, prie kasdieninio darbo.

Kūryba talento ir žmogaus neatskiria, o sujungia. Talento, poezijos, kūrybos negali kur nors uždaryti, kad ir gražiausiame rūme. Tikri dalykai yra labai paprasti ir prieinami, dėl to kartais jie nepastebimi. Štai bažnyčia smarkiai puošiama, spindi auksu ir sidabru, o Dievas, kuriam visa tai skirta, žmonių pasakojimuose vaikšto basas, virve perjuostu ilgu rūbu, balta barzda, Dievas, kuris viską supranta, viską mato ir yra visur. Kartais

atrodo, kad ir poezija viską mato, yra visur ir viską supranta. Jeigu taip nebūtų, sunkią valandą į ją nesikreiptume.

Jurijus Lotmanas yra pasakęs, kad pats sudėtingiausias dalykas yra paprastumas. Reikia turėti ausis, kad girdėtum, ir turėti akis, kad matytum. Tačiau daug ką norime pamatyti svetimomis akimis ir išgirsti svetimomis ausimis. Poezija tuo skiriasi nuo kitų menų, kad jai reikia savo proto, savo jausmų, savo akių ir ausų ne vien skaityti, bet ir kurti ją. Jeigu viso to neturėsi, gali žiūrėti į didžiausias pasaulio grožybes ir jų nematyti. Matantį ir girdintį poezija įveda ir į pasaulio rūmą...

Dažnai esu klausiamas, koks buvo mano kelias į kūrybą. Atsitiktinumai, daugybė atsitiktinumų. Čia neįžiūriu jokios logikos, nuoseklumo. Galėjau būti kaimietis, dirbti žemę, galėjau būti ryšių technikas, literatūros mokytojas... Tiesa, daug kuo po truputį buvau ir iš visur šį tą pasiėmiau kūrybai. Jau spausdinau eilėraščius, buvau išleidęs knygą, kai patyriau tikrą kūrybos praregėjimą ir atsivėrė akys ir klausas. Mat eilėraštis dar nėra ir negali būti kūryba. Po karo buvau daug prisiskaitęs prastos, propagandinės, dabar jau mirusios poezijos, todėl ir pats tokią rašinėju. Kitokios poezijos beveik nepažinojau, tik kai ką buvau skaitęs B. Brazdžionio, J. Aisčio. Geros poezijos, išleistos Nepriklausomoje Lietuvoje arba Vakaruose, bijojom, nes už jos skaitymą ne vienas nukentėdavo, būdavo smerkiamas, aktyvistų išjuokiamas, persekiojamas. Mums teko patirti sunkiai suprantamą žiaurumą geroms knygoms, tikrai poezijai. Geresnę poeziją skaitydavom, viens kitam deklamuodavom, nusirašinėdavom slapta – kaip proklamaciją.

O kadėjau ir atėjau į poeziją, gal lėmė mano matytos baisybės, žmogaus niekinimas, jaunystės neviltilis. Buvau įsitikinęs, kad neilgai gyvensiu: mano vaikystę sukrėtė baisūs karo ir pokario žudymai, mirtys, jaunų žmonių žūtis, žuvusiųjų išniekinimas miestelių aikštėse ir šventoriuose. Mačiau išrengtus šaudomus žydus ir belaisvius, sprogimų sudraskytus, iš dalių sudėtus kūnus, žinojau, kas yra žmogaus viduje, kaip atrodo smegenys, širdis, plaučiai, kai juos ištašytus kartimis nukabinėdavome nuo medžių šakų. Mirė gal trečdalis vienmečių: vieni nuo pokario siautėjusių ligų, kiti susisprogdino, dar kiti buvo išvežti. Kartais atrodydavo, kad liko tik žodis – kaip paskutinė gyvenimo riba. Nuo jo pašviesėdavo, atsirasdavo daugiau vilties. Tai ir buvo žodžių poezija. Juk beviltiškiausia netekties valandą žmonės gieda, ima kalbėti eilėmis arba rauda žodžiais. Su žodžiais atsirasdavo kažkas daugiau, kai klausydavausi šūvių, laidotuvių giesmių, kai išgąsdintas laukdavau ligos, mirties, šeimos trėmimo, vėliau – jau suaugęs, pradėjęs leisti knygas – arešto arba kratos, nes nebuvau tikras, kad kas nors neateis ir nepradės raustis mano eilėraščiuose ir mylimose knygose. Norėjosi parašyti taip, kad nežūtų, nesudegtų, kad galėtum laikyti atmintyje. Rašiau mažai, bet ilgai, taupiai, išbraukdamas, kas nereikalinga, neįsimena. Nes poezija yra ir konspiracija, kurios mūsų poetus išmokė spaudos draudimo metai, okupacijos. Poezija man ilgainiui tapo pasipriešinimo nevilčiai būdu – tada ji tapo poezija.

Neviltis apskritai yra jaunystės papuošalas – kaip mirštančiai mylimajai įteikta gėlė. Toks vaizdas man yra labai tikras, matytas gyvenime, vėliau atrastas romantikų lyrikoje. Keistai pasakysiu, bet kraupūs, kruvini laikai būna romantiški, savo kūryboje su ta jaunyste niekaip negali išsiskirti kaip su anksti mirusios mylimosios vaizdu. Skaudžiai džiugu tai prisiminti, visą gyvenimą apie tai rašyti, dėti ant jaunystės krūtinės meilės eilėraščius.